



BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI



Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

6/2022

6/2022



E-ISSN 2181-1466

9 7721 8114 6004



ISSN 2181-6875

9 7721 8168 7004

@buxdu_uz

@buxdu1

@buxdu1

www.buxdu.uz

**PUBLISHED
SINCE 2000
(Online since 2020)**

**PUBLISHED SIX
TIMES A YEAR**

2022/6(94)

CHAIRMAN OF THE EDITORIAL BOARD:

Khamidov O.Kh.

Doctor of Economics, Professor

EDITOR-IN-CHIEF:

Rasulov T.Kh.

Doctor of Physics and Mathematics, Docent

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD:

Kuzmichev N.D. (Russia)

Doctor of Physics and Mathematics, Professor

Danova M. (Bulgaria)

Doctor of Philology, Professor

Margianti SE. (Indonesia)

Doctor of Economics, Professor

Wünsch Th. (Germany)

History of E.Europe Dr. of phil. habil, Professor

Minin V.V. (Russia)

Doctor of Chemical Sciences

Tashkaraev R.A. (Kazakhstan)

Doctor of Technical Sciences

Muminov M.E. (Malaysia)

Candidate of Physics and Mathematics

Srivastava P.K. (India)

American and English Literature PhD in English

NATIONAL EDITORIAL BOARD:

Adilov B.R.

Doctor of Pedagogical sciences, Professor

(Deputy Editor-in-Chief)

Abuzalova M.K.

Doctor of Philological sciences, Professor

Amonov M.R.

Doctor of Technical sciences, Professor

Barotov Sh.R.

Doctor of Psychological sciences, Professor

Bakoyeva M.K.

Doctor of Philological sciences

Buriyev S.B.

Doctor of biological sciences, professor

Djurayev D.R.

Doctor of Physics and Mathematics, Professor

Durdliyev D.K.

Doctor of Physics and Mathematics, Professor

Olilmov Sh.Sh.

Doctor of Pedagogical sciences, Professor

Kalkhkhonov S.K.

Doctor of Pedagogical sciences, Professor

Umarov B.B.

Doctor of Chemical sciences, Professor

Unayeva D.S.

Doctor of Philological sciences, Professor

Zaripov G.T.

Candidate of technical sciences, Docent

DEPUTY EDITORS-IN-CHIEF:

Navruz-zoda B.N.

Doctor of Economics, Professor

Turayev H.H.

Doctor of Historical sciences, Professor

Juraev N.K.

Doctor of Political sciences, Professor

Jumaev R.G.

PhD in Political sciences, Docent

Kuvvatova D.Kh.

Doctor of Philological sciences, Professor

Akhmedova Sh. N.

Doctor of Philological sciences, Professor

**SCIENTIFIC REPORTS OF
BUKHARA STATE
UNIVERSITY**

**BUXORO DAVLAT
UNIVERSITETI ILMIY
AXBOROTI**

**НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК
БУХАРСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА**

*The journal is published in the Bukhara
Regional Department of Press and
Information of the Press and Information
Agency of Uzbekistan on August 24, 2020
With registered certificate № 1103*

*The journal "Scientific reports of Bukhara
state university" is included in the list of
scientific publications recommended to
publish the main scientific results of
doctoral dissertations of the Higher
Attestation Commission under the
Cabinet of Ministers of the Republic of
Uzbekistan on philology and physical and
mathematical sciences.*

*The journal is intended for professors
and teachers of higher educational
institutions, senior researchers, students,
scientific staff of scientific research
institutions, teachers of academic
lyceums, professional colleges, as well as
researchers in general secondary
education and various fields.*

**Founder: BUKHARA STATE
UNIVERSITY**

Executive secretary:

Sayfullaeva N.Z.

Doctor of Philosophy in
Pedagogical Sciences (PhD)

Editor: Sobirova Z.R.

Department technicians:

Shirinova M.Sh.

Raximova S.M.

EXACT AND NATURAL SCIENCES		
Турдиев Х.Х., Холликов С.Х., Темирова М. Х.	Смешанная задача для интегро-дифференциальной гиперболической систем первого порядка с памятью	3
Abdullaev J.I., Ibragimov N.N.	Pifagor va Eyler g'ishtlari	10
Жалолов О.Н., Исомиддинов Б.О.	Построение оптимальных по порядку сходимости кубатурных формул типа Эрмита в пространстве Соболева	16
Jumayev J.	Transport masalasini Mathcad tizimida yechish	27
Rahmatova N.J.	Inverse coefficient problem for the 1d fractional diffusion equation with initial-boundary problem	32
Nurolliyev N.Sh.	Methods and analysis of operating with scientific laboratories to investigate the optical properties of zinc oxide nanorods	41
Хаятов Х.У.	Построение квадратурных формул с помощью оптимальной интерполяционной формулы в пространстве С.Л.Соболева $\tilde{W}_2^{(r-1)}(T_1)$	50
Babaev S.S., Amonova N.A.	To construct basis functions in $W_2^{(1,0)}$ space for finite element method for 1d two-point boundary-value problems	57
LINGUISTICS		
Jumayev E.B., To'xtayeva M.O.	O'zbek adabiy tilida so'roq gap va o'zlashtirmalik	63
Kambarova M.	Classification of architecture and construction terms for the national corpus	69
Kazakov I.R.	Frazeologiyada millat tili va madaniyati tavsifi	73
Radjabov R.R.	Fransuz tili orfografiyasiga oid ilmiy-nazariy qarashlar	77
Rabieva M.G'.	Kinodiskurs yaxlitligini ta'minlashda verbal-vizual komponentlar va ularning ahamiyati	81
Saidov S.S.	Ikkinchi til o'rganishda ekstraversiyaning foydalari	86
Xolova Sh.D.	Frazeologik birlik-frazema-frazeologizm: tasnif va tadqiqot tahlili	92
Usmonov A.K.	Bog'lovchilarning pleonastik qo'llanishining stilistik xususiyatlari	98
Жаббарова Ю.Х.	Қариндошлик терминлари иштирокидаги прагматик коннотация	103
Нурова Ю.У.	Паремалардаги озиқ-овқат номлари этнолингвистика объекти сифатида	109
Раджабов Н.Н.	Инглиз тилида унли фонемаларнинг позицион кўринишлари	114
Рўзиев Я.Б.	Нокардош тилларда иккинчи тур ўзлаштирмалик ва микромазмун	121

KINODISKURS YAXLITLIGINI TA'MINLASHDA VERBAL-VIZUAL KOMPONENTLAR VA ULARNING AHAMIYATI

Rabieva Mohidil G'ayratovna

Buxoro davlat universiteti

Tarjimonshunoslik va lingvopedagogika

kafedrası o'qituvchisi

e-mail: m.g.rabieva@buxdu.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada kundalik so'zlashuv diskursi va kinodiskurs o'rtasidagi tafovut bilan birga ularning o'xshash jihatlari ham tahlil qilingan. Aniqroq qilib aytadigan bo'lsak, barcha kino ijodkorlari uchun jonli nutq diskursi film ssenariysida kinoqahramonlar dialogini shakllantiruvchi manbadir. Shunday qilib, filmlarning ssenariy mualliflari personajlar o'rtasidagi o'zaro muloqotni yaratishda jonli nutq diskursida uchraydigan barcha vaziyat va holatlardan samarali foydalanadilar.

Kali so'zlar: kinodiskurs, verbal-vizual komponentlar, paralingvistik va ekstra-lingvistik komponentlar

Аннотация: В данной статье анализируются различия между речевым дискурсом и кинодискурсом, а также их сходство. Точнее, для всех кинорежиссеров дискурс живой речи является источником формирования диалога персонажей киносценария. Таким образом, сценаристы фильмов эффективно используют все ситуации и ситуации, возникающие в дискурсе живой речи, для создания взаимодействия между персонажами.

Ключевые слова: кинодискурс, вербально-визуальные компоненты, паралингвистические и экстралингвистические компоненты.

Annotation: This article analyzes the differences between speech discourse and film discourse as well as their similarities. More precisely, for all filmmakers, the discourse of live speech is the source of shaping the dialogue of the characters in the film script. Thus, scriptwriters of films effectively use all the situations and situations that occur in the discourse of live speech to create interaction between characters.

Keywords: film discourse, verbal-visual components, paralinguistic and extra-linguistic components

Kinematografiya, shubhasiz, katta auditoriyaga kuchli ta'ir etish darajasiga ko'ra yetakchi o'rinni egallaydi. Allaqachon shiddatli hayot tempiga o'rgangan zamonaviy odam qimmatli vaqtini va kuchini mutoalaga sarflashdan ko'ra 1-2 soatli audiovizual ketma-ketlikni tomosha qilishni ma'qul ko'radi. Shunday qilib, ilgari bo'ssa matn sifatida omмага taqdim etilgan badiiy adabiyot hozirda kinematografiyaning asosiy xom ashyosiga aylangani hech kimga sir emas. Shunga ko'ra, kino san'ati namunalari bir qator fanlar hatto tilshunoslikning ham tadqiqot ob'ektiga aylanmoqda.

Tilshunoslikka kinodiskurs atamasining kirib kelishi diskurs tushunchasi haqidagi tasavvurlarimiz birmuncha kengayishiga sabab bo'ldi. Kundalik so'zlashuv diskursidan farqli ravishda kinodiskurs yozma nutq (ssenariy), og'zaki nutq (dialoglar) bilan bir qatorda qo'shimcha vizual komponentlarni ham o'z ichiga qamrab oladi.

Shunday qilib, zamonaviy insonning dunyoni idrok etish faoliyatiga kinoning ulkan ta'iri bilan bog'liq holda tilshunoslarning kinodiskursni o'rganishga bo'lgan qiziqishi ortib borayotgani shubhasiz. Kinodiskurs poliparadigmal tadqiqot ob'ekti bo'lib, uning tizimli va aniq tavsifi keltirish uchun bir qator fanlar doirasida izlanishlar olib borish talab etiladi. Bizning fikrimizcha, kinodiskursni unda dunyoning individual va korporativ-guruhli manzarasining tarkibiy qismlari sifatida aks ettirilgan konseptual tizimlar nuqtai nazaridan o'rganish istiqbolli hisoblanadi. Kinodiskurs psixologiya, falsafa, sosiologiya, semiotika, pedagogika, tarjima nazariyasi va amaliyoti fanlari doirasida intensiv ravishda o'rganilmoqda. Tilshunoslikda badiiy filmlarning murakkab tiliga matnning o'ziga xos turi sifatida qaratiladi. Ilmiy adabiyotlarda bir qator terminlar, jumladan, "kinodiskurs", "kinotekst", "kinodialog", "kinobukoya" kabilar uchraydi. Kinodiskurs ko'plab olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Yu.G.Soroka kinodiskursni sosiologiya nuqtai nazaridan o'rganib, uning pragma-funksional aspektlariga diqqatini qaratgan. Uning ta'kidlashicha, "kinodiskurs liberal qadriyatlar, modernizatsiya g'oyalari va inson huquqlari diskursi hisoblanadi; liberal mafkurani global mashtabda targ'ib qilishning shakli va vositasi" dir. Bundan tashqari, u kinodiskursning

milliy xarakteri va uning audiovizual vositalari orqali zamonaviy odam ongi va tafakkuriga taʼsiriga alohida urgʻu beradi.

M. Daynel, S. Kozloff, K. Richardson, D. Kulpeper, K. Bubel, A. Shipis, P. Kvaglio kabi tadqiqotchilar kinodiskursni oʻrganishga alohida eʼtibor qaratishgan. Lingvistik nuqtai nazardan kinodiskurs tadqiqiga bagʻishlangan ishlar orasida M.A.Efremova, A.N.Zareskaya, Ye.B.Ivanova, I.N.Lavrinenko, S.S.Nazmutdinova, G.G.Slishkinlarning dissertatsiyalari katta qiziqish uygʻotmoqda. Jumladan, (A.N.Zareskaya) "kinodiskurs" va "kinotekst" tushunchalari chegarasi hamda kinodiskursda podtekstning roli va oʻziga xos xususiyati masalalariga eʼtiborini qaratadi, (M.A.Efremova, A.N.Zareskaya, I.N.Lavrinenko, G.G.Slishkin) kinodiskursning klassifikatsiyasi, (S.S.Nazmutdinova) kinodiskurs tarjimasining muammolari, (G.G.Slishkin, M.A.Efremova) kinotekstning lingvokulturologik obʼekt sifatidagi ahamiyati kabi masalalarga oʻz tadqiqotlari doirasida izlanishlar olib borganlar.

N. Diskurs nazariyasining rivojlanishi bosqichida kinodiskurs tushunchasi ilgari surildi va u tadqiqot doirasini sezilarli darajada kengaytirib, muallif va adresatlar oʻrtasidagi tillararo va madaniyatlararo oʻzaro taʼsir maydoniga eʼtibor qaratish lozimligini koʻrsatdi.

Kinodiskursga yozma nutqning ogʻzaki nutqqa oʻzgarishi sifatida qaratiladi. Kinodiskursda yozma nutqqa qaraganda vizual komponentga koʻproq bogʻliqligi yaqqol koʻzga tashlanadi. G.G.Slishkin va M.A.Efremovalarning taʼkidlashicha, aslini olganda har qanday ogʻzaki nutq bu- kreolizatsiyalangan matndir. Oʻz navbatida mazkur olimlar badiiy filʼmning nonverbal komponentlarini izchil tahlil qilganlar. Unga koʻra:

- belgining optik-kinetik tizimi (jestikulatsiya, mimika, pantomimika);
- belgining paralingvistik tizimi vokalizatsiya tizimini oʻz ichiga oladi. Masalan, ovoz tembi, ovoz diapazoni va ovoz toni.
- belgining ekstralingvistik tizimi deganda olimlar pauza qilish, yoʻtalish, yigʻlash, kulgu va nutq tezligini tushunadilar.

S.S.Nazmutdinova kinodiskursga kino tili yordamida tillararo va madaniyatlararo makonda roʻy beradigan, sintaktiklik, elementlarning verbal-vizual uygʻunligi, intertekstuallik xususiyatlariga ega boʻlgan muallif va respient oʻrtasidagi oʻzaro taʼsirning semiotik jihatdan murakkab dinamik jarayoni sifatida qaraydi. Qoʻshimcha qilib, kinodiskursga xos boʻlgan koʻp sonli adresantga yoʻnaltirilganlik, maʼnoning kontekstualligi, sintetiklik kabi xususiyatlarni ham taʼkidlab oʻtadi. Shuningdek, muallif kommunikativ vaziyat asosida vujudga keladigan kinodiskursni polifonik mualliflar, yaʼni ussariy muallifi, rejissyor, aktyorlar, muharrirlar va operatorlar yaratishini qayd etadi hamda har ikkala tomon- filʼm ijodkorlari va tomoshabinlarning olam haqidagi bilimlari asoslangan holda kinodialog shakllanadi. Mazkur kinodialog turli personajlarni gavdalantiruvchi aktyorlar tomonidan "foydalaniladi". Kino ijodkorlari bilan birdek yoki unga oʻxshash olam haqida bilimga ega boʻlgan kinotomoshabin aktyorlar muloqotidagi dialogni "eshitib qoladi", uning mazmuni, qahramonlarning motivlari va oʻy-xayollari toʻgʻrisida har bir tomoshabin oʻzining olam haqidagi bilimlari doirasida mulohaza qiladi.

A.N.Zareskaya kinodiskursni "nonverbal komponentlar sirasiga kiruvchi audio-vizual ketma-ketlik bilan birgalikda boshqa ekstralingvistik omillarni qamrab oluvchi filʼmning verbal tarkibiy qismi boʻlgan izchil matn" sifatida tushunadi. Kinodiskurs doirasida ekstralingvistik omillar oʻz navbatida quyidagilarni nazarda tutadi: kreolizatsiyalangan matn- bu ikki verbal (lingvistik/nutq) va nonverbal (tabiiy tildan tashqari boshqa belgilar tizimlariga tegishli) qismlardan iborat boʻlgan matn. Bunga reklama matnlari, komikalar, plakatlar, afishalar misol boʻla oladi. Taʼkidlash lozimki, filʼmda semantik tagallanganlik, filʼm uchun muhim boʻlgan yaxlitlik, mualliflik, informativlik, kommunikativ-pragmatik yoʻnaltirilganlik, mediyonlik, differensial guruh mualliflari tomonidan kinotomoshabin uchun yaratilgan yetkazilishi nazarda tutilgan maʼlumotning mavjudligi kinodiskursning muhim komponentlari hisoblanadi.

I.N.Lavrinenko kinodiskursni "kognitiv-kommunikativ shakllanish, yaxlitlik, izchillik, tagallanganlik va maqsadlilik jihatlari bilan ajralib turadigan turli semiotik birliklar majmui" sifatida tushunadi.

Kinodiskurs tahliliga bagʻishlangan adabiyotlarni tahlil qilish jarayonida tilshunoslarning kino tilining xususiyatlari va "kinodiskurs" tushunchasining taʼrifini ochiqlashga qiziqishi ortib borayotganining guvohi boʻldik. Shunday qilib, kinodiskursning quyidagilar bilan bogʻliqligi aniqlandi:

- madaniyat hodisasi;
- kino matni (kinotekst) va uni yaratish hamda uni kinoda qoʻllash jarayoni;
- muallif va tomoshabin oʻrtasidagi oʻzaro taʼsir;
- filʼmni koʻrish va uni idrok etish jarayoni;
- filʼmdan parcha, kinofilʼm;
- audiovizual diskurs;
- filʼmning verbal va nonverbal komponentlari;

- aktyorlarning ham verbal va nonverbal muloqoti;
- kino sohasi mutaxassislari muloqoti.

G.G.Slishkin va M.A. Yefremovalarning ta'kidlashicha, og'zaki nutqda qo'llanadigan paralingvistik va ekstralingvistik komponentlar axborotning resipientga ta'sirini kuchaytiradi, matnning ixchamligi, pragmatiklik va ekspressivlik xususiyatlarining oshishiga xizmat qiladi.

Yu.D. Kolodchenko o'zining tadqiqot ishida kinodiskursni "bir-biri bilan o'zaro murakkab munosabatda bo'lgan verbal va nonverbal hodisalardan iborat murakkab semiotik shakllanish" deb tushunishini aytib o'tadi. Muallif kinodiskursning yadrosini dialog asosiga qurilgan matn, periferik pozitsiyani esa nonverbal komponentlar egallaydi, degan fikrni ilgari suradi. Shu bilan birga, muallif kinodiskursni o'rganishda uning tipologik o'zaro bog'liqligini hamda muloqotni yuzaga chiqaradigan kommunikativ vaziyat va madaniy-ma'furaviy muhitni o'z ichiga olgan ekstralingvistik omillarni hisobga olish muhimligini ta'kidlaydi. Kinodiskursning o'ziga xosligini belgilaydigan milliy va ijtimoiy-madaniy omillarni ham alohida urg'u beradi.

"Kino matni" va "kinodiskurs" tushunchalariga oid ko'plab tadqiqotchilarning ishlarini tahlil qilib, M.A. Samkova "kino matni kinodiskursning bir bo'lagi sifatida ko'rib chiqish kerak degan" xulosaga keladi. O'z navbatida kinodiskursni esa "butun matn yoki biror bir belgi vositasida birlashtirilgan matnlar to'plamidir" deb ta'riflaydi. Shunday qilib, ssenariy va uning turli xil variantlari, bir rejissyor tomonidan yaratilgan bir xil yoki boshqa jamdagi filmlar, ularning ekranlashtirilishiga asos bo'lgan kitoblar, turli sahnalarning muqobil variantlari, tanqidchilarning sharhlari va boshqalar kinodiskursning kontekstini shakllantirishda ishtirok etadi. Kinodiskurs tarkibiga tor ekstralingvistik omillar (kommunikativ vaziyat omillari), shuningdek keng ekstralingvistik omillar (muloqot sodir bo'ladigan madaniy va ma'furaviy muhit omillari) kiradi. Ekstralingvistik omillarga chuqurroq to'xtaladigan bo'lsak, adresat (kinotomoshabin) ning madaniy-tarixiy bilimi, shuningdek, ekstralingvistik kontekst, ya'ni film voqealari sodir bo'ladigan muhit, vaqt va makon hamda nonverbal vositalar (chizmalar, imo-ishoralar, yuz ifodalari) va boshqalar kiradi. M.A. Samkovaga ko'ra, kinodiskursning asosiy xususiyatlari ixchamlik, yaxlitlik, audiovizuallik, kreolizatsiya, informativlik, pragmatik yo'naltirilganlik, intertekstuallik va boshqalardan tashkil topgan.

Kinodiskursda tomoshabinga har ikkala verbal hamda nonverbal ma'lumotni yetkazish uchun muhim hisoblangan ham akustik, ham vizual kanallar mavjud. Kinodiskurs har tomonlama ma'lumotga boy diskurs bo'lib, u o'z navbatida eksplisit va implicit (anglashiluvchi) matndan tashkil topadi. Kinodiskursdagi har qanday ma'lumot axborotni qabul qiluvchi -tomoshabin tomonidan o'zlashtiriladi va qayta ishlanadi. Bunda axborotni qabul qiluvchilar ko'p sonli va uzoq masofada bo'ladi, axborotni uzatuvchilar esa- mualliflar jamoasidan tashkil topadi.

Kinodiskurs tomoshabinga badiiy-estetik zavq berish va kommunikativ pragmatik ta'sir ko'rnatish uchun xizmat qiladi. U audiovizual effektlardan keng ko'lamda foydalanish va ularni namoyish etish hamda oldingi tajribasidan tomoshabinga ma'lum bo'lgan modellar vositasida real voqealarni shartli ravishda aks ettirish imkoniyatiga egaligi bilan xarakterlanadi. Filمنى tomosha qilish jarayonida tomoshabin ekranga olib chiqilgan kino va jonli kundalik diskursi o'rtasidagi kichik farqlarga e'tibor qaratmasada, aynan shu kabi tafvutlar til tabiatini yanada chuqurroq anglab yetishimizda katta ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Masalan, jonli kundalik diskursida so'zlarni noto'g'ri talaffuz qilish, suhbatdosh bilan bir vaqtning o'zida gapirib yuborish yoki o'z nutqini (aytilgan fikr) to'g'rilab ketish kabi holatlar ko'p uchraydi, kinodiskursda esa bu holatga kamdan-kam duch kelamiz, shuning uchun ham kinodiskursda uchrab turadigan bu kabi holatlar tomoshabinga filمنىing asl mohiyatini tushunishiga to'g'ri qimmat qo'shmaydi, ularni foydalanishni ham cheklamaydi. Aksincha, agar ma'lum bir rol yoki muloqot jarayoni yuqoridagi kabi holatlardan foydalanishni talab etsa, bu qaytanga ssenariy muallifi, aktyor va rejissyorning mahorati va tajribasidan dalolat beradi. Bunga esda qolarli obrazlar aynan aqli zaif va nutqida nuqsonga bo'lgan personajlar siymosida yaratilganligi, ya'ni Leonardo Di Kaprioning "What's Eating Gilbert Grape" Barchaga ma'lumki, har bir insonda o'ziga xos nutq odobi shakllangan. Aynan kundalik muloqotda so'zlovchining nutq odobi va kommunikativ layoqati yuzaga chiqadi, shunga ko'ra kommunikanterlar bir-birlarida turlicha taassurot qoldiradilar. Bunda til hal qiluvchi rol o'ynaydi albatta. Lakoffning fikricha, "til - inson faoliyatining ajralmas qismidir. Lingvistik uslub psixologik uslubning hosilasi bo'lishi bilan birga uning tashxisi hamdir. Biz insonlarning gapirish usuli bizga ular haqidagi barcha haqiqatni aytadi, deb o'ylaymiz". Yuqorida bildirilgan fikrlar kinodiskurs tavsifiga ham aynan mos tushishi mumkin, chunki kinodiskurs matni ma'lum darajada yaratilajak filمنىing "tasvirini", shundan kelib chiqqan holda, bosh qahramonning "siyrati" ni ham oldindan belgilab beradi. Filmidagi Arni Greypp yoki Tom Xenkning Forrest Gamp obrazlari yaqqol misol bo'la oladi.

Nutq diskursi va kinodiskurs o'rtasidagi tafavut shundaki, nutq diskursi verbaldir, kinodiskurs esa ba'zan to'liq vizual yoki ko'pincha verbal va vizual komponentlar hamohangligida namoyon bo'ladi.

Bir tomondan, kinodiskursga tildan tildan farq qiladigan faoliyat sifatida qarash o'rinliдек tuyaladi, chunki kino dastlab adabiyotning emas, balki rasm va fotografiyaning davomi sifatida paydo bo'lgan. Ilk kino namunalariining nonverbal tabiatga egaligi ularning matnga - ssenariyga asoslanmaganligi bilan izohlanadi. O'sha ilk kino asarlarida shunchaki ma'lum bir voqea-hodisa muhrlanganligining (aka-uka Lyum'lar tomonidan stansiyaga yaqinlashib ketayotgan poezdning tasviri tushirilgan 5 daqiqalik videorolik) guvohi bo'lishimiz mumkin. Matn keyinroq, ma'lum bir ma'lumot yoki fikrni yetkazishning yangi usuli sifatida kinoning ahamiyati va istiqbollari aniq bo'lganda paydo bo'ldi. Shundan so'ng, Chaplin va Baster Kitonning ovqatsiz filmlarida dastlab ssenariy yozilar, so'ngra ssenariy matni vizuallashtiriladi.

Dramatik til tadqiqotchisi J. Chotiya kinodiskurs haqida fikr yuritir ekan, uning ikki xil tabiatga ega ekanligini qayd etadi. Shunday qilib, kinodiskurs jonli kundalik nutqdan ikki jihati bilan farq qiladi: nutq tabiati tasodifiy emas, u oldindan tayyorlangan bo'ladi; u muhrlangan, ammo taqlid qilayotgan jonli nutq diskursi kabi muvaqqat tabiatga ega, degan taassurot qoldirishi kerak. Fil'mni tomosha qilayotib, aslida jonli nutq diskursidan ancha yiroq bo'lishiga qaramay tasodifiy bo'lmagan, oldindan tayyorlangan nutq illyuziyasini qabul qilamiz. Shunday ekan, xos aktyorlar tomonidan, xos real hayotdagi oddiy odamlar tomonidan aytilgan jumla bo'lsin, u bir xil kommunikativ shaxslararo funksiyalarga ega, ya'ni xabarini uzatish yoki shaxsiy fikrini bayon qilish kabilarini nazarda tutadi. Kinodiskursda qiziq bir jihatni kuzatish mumkin. Ba'zan iste'dodli aktyor ekranga olib chiqilayotgan obrazni shu qadar aniq va yurakdan his qiladiki, natijada u gaudalantirayotgan obraz tilidan aytilayotgan jumalar xalqqa yetib boradi va jamiyat a'zolarining dunyo-qarashi va olamni idrok etish jarayoniga ta'sir qilgan holda, jamiyatning barcha tabaqalari liosida faol tarzda uchraydi. U jonli nutq diskursiga kirib borib, kundalik so'zlashuv nutqiga qorishib ketish xususiyatiga ega. Jamiyatda shunday "gapning o'rni kelganda tuqqan onasini ham ayamaydi" qabilida ish tutuvchi insonlar guruhi bor, ular allyuziyaga asoslangan, barchaga birdek yod bo'lib ketgan, fil'mda keltirilgan balandparvoz til birliklaridan o'zlarining ideolektlarida samarali foydalanadilar. Yuqoridagi fikrga dalil sifatida o'zbek kinosenastaning durdonalari bo'lgan bir nechta filmlardagi barcha o'zbek kinotomoshabinlari uchun birdek sevimli va mashhur iboralarni keltirishimiz mumkin: "Xo'sh, innankeyinchu...?", "Sen kimsan? - O'zing kimsan?", "Bobomas, Hoji bobo degin, bolam" ("Shum bola"); "- Siz qochqoqsis... - Siz quvloqsis", "Siz o'shammi?", "Marg'ilonda shunday kelinimiz bor ekan, bilmagan ekanmiz" ("O'tgan kunlar"); "Abdulla jon, shakartan, shakar!", "G'de mama, Maruysa g'de, gapir... Barzandami?" ("Abdulla jon"); "O'tirta qo'y nima bo'ladi? Qo'shimmalarim hasaddan kuyib o'lsin, mahallada duv-duv gap bo'lsin deymanda!", "O'g'lim, ovqatingni yemaysanmi?", "Erkak kishi ayolni yaxshi-yomonligini qag'dan biladi?", "Timb tinchimagan odamlaray, nimalarni o'ylab topishmaydi-ya?" ("Mahallada duv-duv gap"); "Buvim professor bo'lasan dedilarmi, demak bo'laman", "-Xo'sh...-Ikki qo'ling bo'sh", "Uff... Choy, choy...namuncha ko'p choy ichishadi bular?" ("Suyunchi").

Shunday qilib, jonli nutq diskursi va kinodiskurs o'rtasida bir talay dixotomiyalar mavjud. Masalan: nutqning tayyor holatda bo'lishi va nutqning tasodifiy tabiatga egaligi; doimiylik va muvaqqatlik; so'zlovchining kommunikativ maqsadi va shunchaki aktyor tomonidan so'zni tilda voqelantirish. Bir qator tilshunolar Shegloff va Enamisonlar kinodiskursni soxta va moreal nutq deb hisoblashadi, chunki u avvalo ssenariy sifatida yaratiladi, qayta yoziladi, sensuradan o'tkaziladi, tahrirlanadi, uzoq vaqt davomida mashq qilinadi va so'ngra ekranda namoyish etiladi.

Kinodiskurs va kundalik jonli diskurs uchun umumiy bo'lgan jihatlar talaygina, shunga qaramasdan faqatgina kinodiskursga xos bo'lgan xususiyatlar ham inkor etib bo'lmaydi. Kino qahramonlari o'rtasidagi verbal muloqot kundalik jonli diskursda tez-tez yoki bo'lmasa bu darajada ko'p uchramaydigan kinodiskursigagina xos xususiyatlarni aks ettirishi mumkin. Yamada aniqroq qilib aytadigan bo'lsak, kinodiskurs nutq maqsadining aniqligi, emosionallik va informativlikning lingvistik markerlariga boyliigi hamda hikoya qilib berish holatlarining kam sonli ekanligi bilan ajralib turadi.

Kinodiskursga xos bo'lgan yana bir jihat shuki, unda jonli kundalik diskursida uchraydigan so'zni noto'g'ri talaffuz qilish, turli xil nutqiy xatolar, xatoni to'g'rilash holatlarining kuzatilmasligidir.

Turli janrlarda yaratilgan filmlarda kundalik so'zlashuvga xos bo'lmagan kommunikativ tendensiyani kuzatish mumkin. Misol qilib komediya janridagi fil'mni olaylik, bu janr ko'p sonli aqli va so'z o'yiniga asoslangan qochirimalar va fikrlashga undaydigan holatlarga boy. Ammo bu kabi holatlar jonli kundalik diskursida kamdan kam uchraydi.

Kinodiskurs va jonli nutq diskursi o'rtasida mustaq o'xshashlik bo'lmashligining asosiy sababi shundaki, fil'mdagi badiiy dialog tomoshabin uchun ochiq va tushunarli bo'lishi kerak, shuning uchun ham fil'm orqali yetkazilishi kutilayotgan barcha ma'lumotlar kommunikativ jarayonda o'z aksini topadi. Shunga

LINGUISTICS

qaramay, aktyorlarning nutqi sun'iy ko'rinmaydi, bu ularning tilidan yanada ishonchli eshitiladi, chunki tomoshabin fil'm namoyish paytida bevosita uning ishtirokchisiga aylanadi, fil'm syujeti bilan yashaydi. Shu bilan birga, kinodiskurs zamonaviy ona tilida so'zlashuvchilarning nutqiy kommunikativ namunalari aks ettiradi, tasodifiy muloqot tamoyillari va shartlariga asoslanadi, shuningdek, jonli kundalik diskursga kirib borib, uzoq vaqt mobaynida tilda o'rnatilgan qolish qobiliyatiga ega. Jonli kundalik diskurs bilan solishtirganda, kinodiskurs aniqlik, uzatiladigan ma'lumotlarning to'liqligi, fil'm janriga qarab turli lingvistik elementlar bilan to'yinaganligi bilan ajralib turadi.

Xulosa o'runda aytish mumkin, kinodiskursni tahlil qilishda avvalo uning vizual aspektiga e'tiborni qaratish zarur, chunki faqat shu orqali biz fil'mni idrok etishda tomoshabinning miyasida sodir bo'ladigan kognitiv jarayonlarni yanada chuqurroq anglash imkoniyatiga ega bo'lamiz.

ADABIYOTLAR :

1. Dynel M. *Stranger than Fiction? A Few Methodological Notes on Linguistic Research in Film Discourse* // *Brno Studies in English*, 37. 2011. P. 41-46.
2. Chothia J. *Forging a Language: A Study of Plays of Eugene O'Neill*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978. P. 20-38.
3. Emmison M. *On the analyzability of conversational fabrication: A conceptual inquiry and single case example* // *Australian Review of Applied Linguistics* 16. 1993. P. 83-108.
4. Rabiyeva, M. G. (2022). *Dysphemism or Euphemism ?*. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 3(6), 61-65.
5. Горшкова В.Е. *Перевод в кино*. Иркутск: Иркут. гос. лингвист. ун-т, 2006. 178 с. _
6. Колодина Е.А. *Статус кинодиалога в ряду соположенных понятий: кинодиалог, киноматекст, кинодискурс* // *Вестник Нижегородского университета им. Лобачевского*. 2013. Вып. 2. С. 328-329.
7. Рabiyeва, М. (2022). *Контекстуально-ситуативные и социо-коммуникативные принципы дисфемизма, ортофемизации и дисфемизации*. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz)*, 8(8).